

Utbildningsdepartementet
Diarienummer: U2023/01467

SYNUNKTER PÅ REGERINGENS FORSKNINGS- OCH INNOVATIONSPOLITIK

DIK är fackförbundet för alla som arbetar, studerar eller forskar inom kultur, kommunikation och kreativ sektor. DIK är en del av Saco och organiserar cirka 20 000 medlemmar.

DIK har i detta dokument sammanställt förbundets synpunkter och förslag inför regeringens kommande forsknings- och innovationspolitiska proposition.

DIK kräver:

- Generellt ökade basanslag till lärosätena
- Högre krav på trygga anställningar inom akademien
- Särskilda satsningar på humaniora och samhällsvetenskap
- Ökad samverkan med kulturinstitutionerna
- Tydligare styrning i jämställdhetsarbetet
- Aktiva insatser för att bredda rekryteringen till högskolan
- Kraftfulla insatser för att stoppa hot mot demokratin och den akademiska friheten
- Bättre villkor för utländska forskare och doktorander

Generellt ökade basanslag till lärosätena

Lärosätenas basanslag har urholkats över tid och forskare har blivit allt mer beroende av extern finansiering. Idag är mindre än hälften av högskolornas forskning finansierad via direkta statsanslag.

Ytterligare ett problem är att många externa finansiärer kräver medfinansiering från högskolor/universitet för att täcka indirekta kostnader för exempelvis lokaler, administration och service. Det innebär att fakulteter och institutioner får mindre resurser till egna satsningar och att forskare ibland måste avstå anslag. Det gynnar dessutom större forskningsområden som redan har mer resurser.

Trots en redan ansträngd ekonomi innebär regeringens förslag till budget för 2024 i praktiken att anslagen till utbildning och forskning minskar ytterligare, eftersom de inte täcker upp för kostnadsökningarna.

Stärkta basanslag och en långsiktig forskningspolitik är en grundförutsättning för välfungerande och fristående högskolor och universitet. Det är också nödvändigt för att stärka kvalitén i utbildningarna, öka antalet undervisningstimmar och förbättra forskningsanknytningen.

Regeringen måste därför utöka lärosätenas anslag för både utbildning och forskning och se till att de ökar i takt med prisutvecklingen. Dessutom behöver de direkta

forskningsanslagen till lärosätena öka och medfinansieringskravet från statliga forskningsfinansiärer tas bort.

Lärosätena måste också få tydliga uppdrag och öronmärkta resurser för att möta arbetsmarknadens stora behov av kompetensutveckling, omställning och livslångt lärande. Det behövs ett mer flexibelt utbud med fler korta kurser, på låg fart och kvällstid, på fler platser och på distans. Det behövs också särskilda satsningar på fortbildning inom humaniora och samhällsvetenskap där utbudet idag är alltför tunt.

Resurser krävs också för högskolornas arbete med att validera kompetens. Fler behöver få tidigare lärande bedömt och tillgodoräknat så att högskoleutbildningar kan kortas där det behövs. För att säkra likvärdighet behövs ett nationellt samordnat system för validering och extern granskning.

Högre krav på trygga anställningar inom akademien

Tillräcklig basfinansiering är också en förutsättning för att lärosätena ska kunna erbjuda trygga anställningar. Den höga andelen tidsbegränsade anställningar bland forskare, lärare och doktorander drabbar medarbetarna, förstärker social snedrekrytering och gör det svårt att behålla bra kompetens. Även den akademiska friheten och kvalitén i undervisning och forskning påverkas negativt.

Tidsbegränsade tjänster ska bara användas när det är motiverat – de ska inte sättas i system och staplas på varandra. Med en tillräcklig basfinansiering får lärosäten förutsättningar att erbjuda fler trygga anställningar och arbetsvillkor, men det kommer inte att ske per automatik. Parterna ansvarar för en stor del av lösningen genom avtal, men det krävs också att regeringen i regleringsbrev och propositioner tydliggör lärosätenas ansvar att göra trygga anställningar till norm. Lärosätena måste också se till att ha långsiktig planering av verksamheten och sina rekryteringsprocesser.

Särskilda satsningar på humaniora och samhällsvetenskap

Forskning inom humaniora och samhällsvetenskap har lägre prioritet jämfört med andra forskningsämnen. De får mindre resurser, har färre doktorandtjänster och en större andel icke forskarutbildade bland den undervisande personalen. HumSam-områdets låga status påverkar förstås forskningen, men gör också att utbildningens kvalitet och forskningsanknytning blir sämre.

Fokus för regeringens kommande forsknings- och innovationspolitiska proposition är excellens, internationalisering och innovation. DIK vill belysa att satsningar på forskning som bedöms som strategiskt viktig eller excellent tidigare i högre grad har premierat områden som teknik, naturvetenskap och medicin, till förmån för humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen. Eftersom humaniora och samhällsvetenskap är kvinnodominerade områden har tidigare excellenssatsningar också inneburit en snedfördelning baserat på kön.

Det är i allra högsta grad strategiskt att satsa på humaniora och samhällsvetenskap. Dessa forskningsdiscipliner ger kunskaper som exempelvis tolkningsförmåga, retorik, källkritik, etiska och filosofiska frågeställningar, språk/lingvistik, kreativitet och interkulturell kompetens. Det är kunskaper som behövs för att möta många av de utmaningar som demokratin, klimatet och mänskligheten står inför. Det är också kunskaper som i många fall är svåra att automatisera och därför är och kommer

fortsätta vara viktiga på arbetsmarknaden. Om Sverige vill ligga i framkant när det gäller forskning och innovation är det absolut nödvändigt att satsa på dessa forskningsområden.

Humanistiska och samhällsvetenskapliga perspektiv måste också integreras i andra forskningsämnen. Exempelvis i forskning och utveckling av AI och teknik där de kan hjälpa till att hantera etiska och sociala ställningstaganden. Här behövs mer samverkan mellan forskningen och näringslivet.

För att fler ska vilja och våga satsa på en akademisk karriär inom humaniora och samhällsvetenskap behöver statusen för dessa ämnen höjas på alla nivåer. De estetiska och humanistiska ämnena behöver stärkas och få en mer framträdande roll i grundskolan, via gymnasiet och upp till högskola och universitet, bland annat genom att estetiska ämnen blir obligatoriska på gymnasiet.

DIK vill också se särskilda satsningar på forskning och doktorandplatser inom humaniora och samhällsvetenskap. Vetenskapsrådet har föreslagit en resursförstärkning på 50 procent av den fria forskningen inom dessa discipliner, och påtalat att tematiska satsningar måste vara långsiktiga och breda¹. Även utbildningarna behöver stärkas genom mer resurser, bland annat för att säkra högre kvalitet, fler undervisningstimmar och bättre arbetsmarknadsanknytning.

Ökad samverkan med kulturinstitutionerna

Ökad samverkan med det omgivande samhället som civilsamhälle och kulturinstitutioner stärker utbildningens och forskningens kvalitet och relevans. Det material som finns vid kulturarvsinstitutionernas arkiv, samlingar och bibliotek är viktiga forskningsresurser, som till stor del är outnyttjade. Det finns stort behov av att digitisera och digitalisera kulturarvsinstitutionernas material så att det kan bevaras och bli mer tillgängligt för forskning, vilket bland annat har lyfts i tidigare forskningspropositioner och i en ny skrift från Vetenskapsrådet². DIK vill här betona att kulturinstitutionerna måste få tillräckliga resurser för digitaliseringsarbetet.

DIK:s medlemmar på kulturinstitutioner som bibliotek, museer och arkiv spelar också en viktig roll i det livslånga lärandet. De rustar medborgarna med kunskap inom medie- och informationskunnighet, källkritik, historisk evidens och folkbildning, och har samtidigt en unik möjlighet att nå breda grupper i samhället. Deras kompetenser och infrastruktur måste bättre tas tillvara och integreras i högskolornas och universitetens arbete. Det behövs också fler kombinationstjänster för att öka rörligheten av kunskap och idéer.

Kulturinstitutionerna är också en viktig resurs för att tillgängliggöra, kommunicera och nyttiggöra forskningsresultat. Ett hinder är dock inlåsningsen av offentligt finansierad forskning och den orimliga oligopolställning med omotiverat höga vinster som de dominerande vetenskapliga tidskrifterna gör. Det finns också en skillnad i tillgång till informationsförsörjning och e-resurser mellan olika lärosäten. För att lärosäten ska kunna fullgöra sitt uppdrag att bidra till allas – studenters och

¹ Vetenskapsrådet, [Forskningsöversikt 2023 Humaniora och samhällsvetenskap](#), 2023

² Vetenskapsrådet, [Forskningsöversikt 2023 Humaniora och samhällsvetenskap](#), 2023

forskares, men även allmänhetens – kunskapsinhämtning, behövs öppen tillgång till forskningsresultat.

Tydligare styrning i jämställdhetsarbetet

Ojämställdheten inom högskolan är ihållande. Män är överrepresenterade högre upp i hierarkin, har högre löner och har oftare tillsvidareanställningar. Detta trots att kvinnor som grupp haft högre utbildningsnivå än män i flera decennier, och dessutom i högre grad tar sina poäng och avlägger examen. Flera utredningar och granskningar har också visat att forskningsanslag fördelas ojämställt, både när det gäller basanslag som fördelas internt inom lärosäten, när medel tilldelas via externa finansierare och i de strategiska satsningarna på så kallad excellent forskning.

För att strategin om jämställdhetsintegrering ska få genomslag på universitet och högskolor ser DIK att tydligare styrning behövs. Grundläggande mål bör sättas gemensamt för hela högskolesektorn och slås fast i regleringsbrev, och åtgärder och resultat bör redovisas i årsredovisningar. Gemensamma mål och indikatorer skulle göra det lättare att följa upp utvecklingen på nationell nivå. Exempel på områden där mål bör sättas upp är könsfördelningen på olika positioner inom akademien samt fördelning av forskningsanslag till kvinnor och män och kvinno- och mansdominerade forskningsämnen.

Det blir sedan upp till respektive lärosäte att ta fram handlingsplaner för hur målen ska uppnås. Arbetet med jämställdhetsintegrering ska utgå från högskoleledningen och integreras i alla beslut, processer, system och rutiner. I detta arbete utgör Jämställdhetsmyndigheten ett viktigt stöd.

Aktiva insatser för att bredda rekryteringen till högskolan

Flera studier från bland annat UKÄ och UHR visar att det finns en utbredd social snedrekrytering till svenska högskolor och universitet som är starkt knuten till föräldrars utbildningsbakgrund och som grundas i de tidiga skolåren. Arbetet för att jämna ut snedfördelningarna måste alltså börja långt tidigare än i högskolan och vara ett uppdrag för ett flertal samhällsinstitutioner. En likvärdig och jämlik grundskola är avgörande men det krävs också insatser för att motverka ekonomisk och social segregation och utsatthet, exempelvis boendesegregation. Riktade insatser till underrepresenterade grupper spelar också stor roll, inte minst de läs- och språkfrämjande aktiviteter som biblioteken står för.

Att problemet grundas i tidig ålder betyder inte att högskolans roll är oviktig. Universitet och högskolor är enligt högskolelagen skyldiga att aktivt främja och bredda rekryteringen till högskolan, men arbetet är ostrukturerat och fragmentariskt. Utbildningsanordnarna kan göra mer, exempelvis genomföra riktade kommunikationsinsatser till underrepresenterade grupper, anta fler genom alternativt urval och validering och erbjuda studie- och språkstöd till de som behöver det. Det är viktigt att arbetet med breddad rekrytering sker på alla nivåer, även till utbildning på forskarnivå som ofta glöms bort. Här är det avgörande att rekrytering alltid sker öppet och meritokratiskt med forskningens kvalitet i centrum.

För att intensifiera arbetet behöver regeringen säkerställa att lärosätena har tillräckliga resurser. De behöver också ställa högre krav på tydliga planer med mätbara mål. Mål och indikatorer bör vara lika och obligatoriska för alla lärosäten

och ingå i regleringsbrev. För mer struktur och långsiktighet, och för att lärosäten ska kunna lära av varandra, krävs också ökad nationell samordning och samverkan samt kompetensutveckling för ansvariga på lärosätena.

För att fler från en studieovan bakgrund ska våga satsa på utbildning och forskning inom humaniora och samhällsvetenskap är det viktigt att alla barn och unga tidigt kommer i kontakt med estetiska och humanistiska ämnen och får tillgång till kulturupplevelser. Kulturskolan är en av få plattformar där kulturverksamheter kan nå alla, oavsett hemförhållanden. Det finns dock brister i likvärdigheten – tillgång, verksamheter och deltagaravgifter varierar runt om i landet. DIK anser att grundfinansieringen och styrningen av kulturskolan behöver stärkas. Bland annat bör man se över möjligheten att lagskydda kulturskolan, antingen genom en ny lag eller ett förtydligande i skollagen om att alla kommuner ska erbjuda kulturskola. DIK vill också se nationella mål för kulturskolans verksamhet och tak för deltagaravgifter.

Kraftfulla insatser för att stoppa hot mot demokratin och den akademiska friheten

DIK:s medlemmar som arbetar med forskning, undervisning eller kommunikation på högskolor och universitet vittnar om en minskad respekt för vetenskap och ökad misstro mot forskningsresultat³. De beskriver en samhällsdebatt som hårdnat och hur vetenskap ifrågasätts och värderas på samma sätt som generellt tyckande. Samtidigt som desinformation får allt större fäste i samhället försöker politiken i högre grad detaljstyra akademien och lägga sig i forskning. Det finns en påtaglig oro bland medlemmarna vad gäller akademisk frihet.

Det medlemmarna får utstå kan röra sig om allt från oersonlig kritik till renodlat hat och hot. Vissa vetenskapliga discipliner är mer utsatta än andra – forskning om genus, mångkultur och klimat är några exempel på ämnen som ofta väcker starka reaktioner. Kvinnor och personer i minoritetsgrupper är särskilt utsatta för hot, hat och trakasserier.

Hot och hat är allvarliga arbetsmiljöproblem som lärosätena måste ta ansvar för. Här är skyddsombudens roll avgörande. Eftersom det ofta äger rum i den digitala miljön är det viktigt att den blir en lika stor del av det systematiska arbetsmiljöarbetet som den fysiska arbetsmiljön. DIK vill också se skärpningar i diskrimineringslagen och Arbetsmiljöverkets föreskrifter som tydliggör att trakasserier och diskriminering från utomstående (tredje man) tveklöst omfattas av arbetsgivarens arbetsmiljöansvar⁴.

I värsta fall leder hat och hot till att forskare, medvetet eller omedvetet, självcensurerar sig och avstår från att forska, undervisa eller kommunicera om frågor där de riskerar att dra på sig hot och bli föremål för en uppskruvad debatt.

³ DIK, ["Vi vet ju hur det blev i Sölvesborg" – DIK-medlemmar om sin oro för framtiden](#), 2022

⁴ DIK, [Yttrande: Ett utökat skydd mot diskriminering. SOU 2021:94](#), 2022

Det är ett allvarligt hot mot individens akademiska frihet, och i ett större perspektiv också mot demokratin och det öppna samhället.

För att mota desinformation och stärka tilliten till forskning och vetenskap är kommunikation av forskningsresultat och dialog med allmänheten avgörande. Forskningskommunikationen måste få tillräckliga resurser och en stabil organisering.

Den akademiska friheten är inskriven i grundlagen och högskolelagen. Fokus i regeringsformen ligger dock främst på att värna forskningens frihet. DIK anser att skrivningarna i regeringsformen bör stärkas för att ytterligare betona lärosätenas rätt till självbestämmande och även tydliggöra den högre utbildningens frihet.

Bättre villkor för utländska forskare och doktorander

Att människor från andra länder väljer att doktorera och forska i Sverige stärker forskningen och kunskapsuppbyggnaden och bidrar till kompetensförsörjningen, både inom akademien och på arbetsmarknaden i stort. Svårigheterna att få uppehållstillstånd och de långa handläggningstiderna gör dock att många väljer bort Sverige.

För att attrahera fler doktorander och forskare från länder utanför EU/EES behöver det bli enklare att få permanent uppehållstillstånd/arbetstillstånd. DIK vill liksom Saco att en utredning ska få i uppdrag att bland annat se över regelverket för permanent uppehållstillstånd för dessa grupper, samt möjligheten att byta uppehållstillstånd utan att först behöva lämna Sverige och ansöka från ett annat land.

För att fler ska vilja och kunna forska i Sverige är det också avgörande att även familjemedlemmar kan få uppehållstillstånd/arbetstillstånd. Försörjningskravet för permanent uppehållstillstånd bör slopas för att undvika att forskning hämmas.

För att osäkerhet kopplat till korta anställningskontrakt inte ska bli ett hinder behöver också anställningsvillkoren stärkas.

Därutöver behöver samordningen mellan myndigheterna bli bättre, exempelvis mellan de myndigheter som beviljar forskningsanslag och Migrationsverket som beviljar uppehålls- och arbetstillstånd.

Anna Troberg
Förbundsordförande, DIK

Johanna Alm Dahlin
Utredningsansvarig, DIK